

JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA
BARAZA LA MITIHANI LA TAIFA
MTIHANI WA STASHAHADA YA UALIMU WA SEKONDARI

711

KISWAHILI

Muda: Masaa 3

MAJIBU

Mwaka: 2001

Instructions.

1. Karatasi hii ina sehemu **A, B** na **C** zenye jumla ya maswali kumi na sit (16).
2. Jibu maswali yote kutoka sehemu **A** na maswali mawili kutoka kila sehemu **B** na **C**.
3. Sehemu **A** ina alama **arobaini (40)** na sehemu **B** na **C** Zina jumla ya alama **sitini (60)**.
4. Simu za mkononi **haziruhusiwi** katika chumba cha mtihani.
5. Andika **Namba yako ya Mtihani** katika kila ukurasa wa kijitabu chako cha majibu

maktaba.tetea.org

1. (a) Tofautisha vitenzi vya kutendea na vitenzi vya kujirudia kwa mifano miwili kila kimoja
(b) Eleza umuhimu wa kutambua aina za vitenzi katika ufundishaji wa Kiswahili

(a)

Vitenzi vya kutendea ni vitenzi vinavyoonyesha kwamba kitendo kimefanywa kwa niaba ya mtu mwingine au kwa ajili ya mtu au kitu kingine. Huundwa kwa kuongeza viambishi kama "-ia" au "-ea" kwenye mzizi wa kitenzi. Mfano wa vitenzi hivi ni *pikia* (kupikia mtu chakula) na *andikia* (kuandika kwa ajili ya mtu).

Vitenzi vya kujirudia ni vitenzi vinavyoonyesha kwamba kitendo kinafanywa na mtendaji huyo huyo kwa nafsi yake. Mara nyingi vinaanza kwa kiambishi *ji-*. Mfano wa vitenzi hivi ni *jiroshe* (kujisafisha mwenyewe) na *jifunze* (kujifunza mwenyewe bila mwalimu).

(b)

Kutambua aina za vitenzi ni muhimu kwa kuwa humwezesha mwalimu kufundisha matumizi sahihi ya lugha. Wanafunzi huelewa matumizi tofauti ya vitenzi kulingana na muktadha.

Pia humsaidia mwalimu kufafanua maumbo mbalimbali ya vitenzi vinavyotumika katika sentensi tofauti. Kwa mfano, tofauti ya kitenzi *andika* na *andikia* huleta maana tofauti.

Husaidia kujenga ufasaha wa wanafunzi katika kujieleza kwa maandishi na kwa kusema, kwa kuwa wanatambua muundo wa sentensi sahihi kulingana na aina ya kitenzi.

Mwishowe, huongeza uwezo wa mwanafunzi kuelewa sarufi ya Kiswahili kwa undani zaidi, jambo linalomsaidia pia katika kujibu mitihani ya kitaaluma.

2. Taja na eleza vipengele vinne muhimu vya upangaji wa andalio la somo la Kiswahili kwa Kidato cha Pili

Kipengele cha kwanza ni **lengo kuu la somo**, ambalo linaelezea matarajio ya jumla baada ya somo. Hii humwelekeza mwalimu kuelewa mwelekeo wa somo na mafanikio yanayotarajiwa.

Kipengele cha pili ni **malengo mahususi** ambayo huainisha kile mwanafunzi anatakiwa aweze kufanya au kujua mwishoni mwa kipindi cha somo. Malengo haya huwa mahususi, yanapimika, na yanayolenga matokeo ya kujifunza.

Kipengele cha tatu ni **mbinu za kufundishia**, yaani njia zitakazotumika kuwasilisha somo. Mfano ni mbinu shirikishi, majadiliano, kazi za vikundi au mafunzo kwa vitendo.

Kipengele cha nne ni **mbinu za upimaji**, ambazo mwalimu hutumia kubaini kama wanafunzi wameelewa somo. Hizi ni kama maswali ya mahojiano, kazi darasani, au mazoezi ya uandishi.

3. Changanua tamathali zifuatazo kwa kueleza maana na madhumuni yake katika kazi ya fasihi:

(a) Umetia chumvi sana

(b) Moyo wake ni jiwe

- (c) **Macho yake yalifyatuka**
(d) **Ana kinywa kama kasuku**

(a) *Umetia chumvi sana* ni methali ya ishara ya **kutia chumvi**, inayomaanisha kusema jambo kwa kupitiliza au kuexaggerate. Madhumuni yake ni kuonyesha kupita kiasi kwa kauli au hadithi.

(b) *Moyo wake ni jiwe* ni **istiara** inayomaanisha mtu hana huruma au ni mgumu wa kuguswa. Madhumuni yake ni kuonyesha tabia ya mtu kwa njia ya picha ya moja kwa moja.

(c) *Macho yake yalifyatuka* ni **kejeli ya picha**, ambayo hufafanua mshangao mkubwa au hofu kwa njia ya picha inayovutia fikra. Lengo ni kuongeza uhalisia na usisimuo katika maelezo ya mhusika.

(d) *Ana kinywa kama kasuku* ni **tashbihi** inayomaanisha mtu hupenda kuzungumza sana au kusema yasiyo na mpangilio. Inalinganisha mtu na kasuku kwa kutumia *kama* ili kuonyesha tabia.

4. Kwa hoja nne, eleza jinsi mbinu ya majadiliano inavyoweza kutumika kufanikisha ufanisi wa ufundishaji wa Kiswahili katika shule za sekondari

Majadiliano huwasaidia wanafunzi kushirikiana mawazo. Kupitia majadiliano, wanafunzi hujadili mada kwa pamoja, hivyo huongeza ufahamu wa kina wa lugha ya Kiswahili.

Mbinu hii huchochea ushiriki wa wanafunzi. Wanafunzi wanapopata nafasi ya kujieleza, hujifunza kwa kushiriki badala ya kusikiliza tu, jambo linalowasaidia kuimarisha uwezo wa kuwasiliana.

Majadiliano hujenga kujiamini. Kwa kujieleza mbele ya wenzao, wanafunzi hujenga uwezo wa kujieleza kwa Kiswahili bila woga, jambo ambalo ni muhimu kwa kukuza lugha ya mazungumzo.

Mbinu ya majadiliano huwasaidia walimu kutathmini uelewa wa wanafunzi kwa urahisi. Kupitia maoni yao, mwalimu huweza kubaini ni maeneo gani ya somo yanahitaji kufanyiwa kazi zaidi.

5. Angalia maneno haya: saa, kisu, jua, mwanga, moto, giza, baridi, mvua kisha jibu: (a) **Yatambue maneno manne yasiyohitaji wingi wake katika matumizi ya kawaida** (b) **Eleza kwa nini maneno hayo hutumika kwa umoja pekee**

(a) Maneno manne yasiyohitaji wingi wake ni: *jua, giza, baridi, na mvua*.

(b) Maneno haya ni majina yasiyohesabika kwa urahisi na hayawezi kuwa katika wingi kimsingi kwa kuwa yanawakilisha hali au vitu vya asili vinavyopatikana kama kitu kimoja. Kwa mfano, haiwezekani kuwa na *majua* au *mabaroidi* kwa matumizi ya kawaida ya lugha. Kwa hiyo, hutumika kwa umoja tu.

6. Fafanua hatua nne zinazochukuliwa na mwalimu katika kuandaa zana za kufundishia vipengele vya sarufi ya Kiswahili

Hatua ya kwanza ni **kubaini malengo ya somo**, yaani kuelewa somo linafikia lengo gani na ni kipengele gani cha sarufi kinacholengwa, kwa mfano nomino au vitenzi.

Hatua ya pili ni **kuchagua aina ya zana inayofaa** kama vile kadi, jedwali, vielelezo, picha au hata mifano hai. Zana hizi zinapaswa kueleweka na kuwa sahihi.

Hatua ya tatu ni **kutayarisha zana kwa ubunifu**, kwa mfano kuandika maneno ya nomino kwenye kadi tofauti kwa ajili ya mazoezi ya kutambua aina ya nomino.

Hatua ya nne ni **kupima ufanisi wa zana kabla ya kuitumia**, mwalimu anaweza kuijaribu kwa darasa dogo au kupitia kwa mwanafunzi mmoja mmoja ili kuona kama zana hiyo inafaa kabla ya kuifikisha kwa kundi lote.

7. Eleza mambo manne ya msingi ya kuzingatia wakati wa kupima uwezo wa mwanafunzi katika uandishi wa insha ya hoja

Jambo la kwanza ni **mpangilio wa hoja**, ambapo mwanafunzi anatakiwa kuandaa insha yenye utangulizi, mwili wenye hoja zenye ushahidi, na hitimisho. Hii inaonyesha uwezo wa kupanga mawazo.

Jambo la pili ni **matumizi ya lugha sahihi**, ikiwa ni pamoja na sarufi, miundo ya sentensi, na msamiati. Hili linaonyesha uwezo wa mwanafunzi kutumia Kiswahili fasaha.

Jambo la tatu ni **uwezo wa kushawishi**. Insha ya hoja hutegemea hoja thabiti na mifano. Mwanafunzi anapaswa kuonyesha uwezo wa kuandika hoja zenye nguvu na ushahidi.

Jambo la nne ni **umahiri wa kutumia viunganishi**, kama vile *hata hivyo, kwa hiyo, zaidi ya hayo*, ambavyo husaidia kuunganisha hoja na kuipa insha mtiririko mzuri.

8. Toa hoja nne za kuonyesha jinsi vipindi vya maigizo ya redio na televisheni vinavyoweza kuhamasisha matumizi ya Kiswahili sahihi kwa wanafunzi

Vipindi vya redio na runinga huwaelimisha wanafunzi kuhusu matumizi ya Kiswahili sanifu. Watangazaji na waigizaji hutumia lugha sahihi, ambayo huigwa na wanafunzi.

Maigizo huongeza msamiati. Wanafunzi wanapovutiwa na tamthilia au maigizo, hujifunza maneno mapya ambayo wanayaingiza katika matumizi yao ya kila siku.

Huvutia ujifunzaji kupitia burudani. Vipindi hivi huwavutia wanafunzi, hivyo kuwafanya wajifunze bila shinikizo la kiakademia.

Vipindi hivi vinaweza kuhamasisha ubunifu wa wanafunzi katika uandishi wa kazi za sanaa kama insha, tamthilia na hadithi, kwa kuiga mitindo na uwasilishaji wa waigizaji.

9. Kwa kutumia mifano, eleza faida nne za kutumia kazi za fasihi simulizi katika kufundisha maadili ya jamii

Kazi za fasihi simulizi kama vile hadithi hufundisha maadili kwa njia ya kujifunza kutoka kwa wahusika. Kwa mfano, hadithi ya Sungura na Simba hufundisha ujanja na busara.

Methali hufundisha tabia njema kwa sentensi fupi zenye maana pana. Kwa mfano, methali ya *mtoto umleavyo ndivyo akuavyo* hufundisha umuhimu wa malezi bora.

Ngonjera na mashairi ya fasihi simulizi huwasilisha ujumbe wa kimaadili kwa njia ya burudani, hivyo kuwavutia wanafunzi kujifunza bila kuchoka.

Vitendawili hufundisha fikra na maadili. Kwa mfano, vitendawili vingi hubeba mafumbo yanayofundisha uvumilivu, uaminifu na busara.

10. Tunga sentensi moja kwa kila kivumishi kifuatacho:

- (a) Kivumishi cha sifa**
- (b) Kivumishi cha idadi**
- (c) Kivumishi cha mahali**
- (d) Kivumishi cha pekee**

(a) *Alinunua gauni zuri la harusi.* (kivumishi cha sifa: *zuri*)

(b) *Niliona watoto wawili wakicheza uwanjani.* (kivumishi cha idadi: *wawili*)

(c) *Nyumba iliyoko kule ni ya mkuu wa shule.* (kivumishi cha mahali: *kule*)

(d) *Mtoto huyo ndiye mwanafunzi pekee aliyehudhuria kikao.* (kivumishi cha pekee: *pekee*)

12. Eleza hatua sita muhimu anazopaswa kufuata mwalimu katika kufundisha kipengele cha msamiati wa Kiswahili kwa wanafunzi wa Kidato cha Kwanza

Hatua ya kwanza ni kuchambua mtaala ili kubaini kiwango cha msamiati unaotakiwa kufundishwa kwa Kidato cha Kwanza. Hii humsaidia mwalimu kujiandaa vizuri na kuchagua maneno yanayolingana na uwezo wa wanafunzi.

Hatua ya pili ni kuchagua msamiati husika kulingana na muktadha wa somo. Mwalimu huchagua maneno kutoka kwenye maudhui ya somo, kwa mfano msamiati wa mazingira, afya au elimu, ili kuoanisha na mada inayofundishwa.

Hatua ya tatu ni kueleza maana ya maneno hayo kwa lugha rahisi. Mwalimu hutumia maelezo, vielelezo au picha ili kuwasaidia wanafunzi kuelewa maana sahihi ya kila neno.

Hatua ya nne ni kutumia maneno hayo katika sentensi. Hii husaidia wanafunzi kuona jinsi maneno hayo yanavyotumika katika muktadha halisi wa lugha na hivyo kuwawezesha kuyatumia kwa usahihi.

Hatua ya tano ni kufanya mazoezi ya kutumia msamiati mpya. Mwalimu huwapa wanafunzi kazi kama kujaza nafasi wazi, kuunda sentensi au kuchora picha zinazohusiana na maneno waliyojifunza.

Hatua ya sita ni kutathmini uelewa wa wanafunzi kwa njia ya maswali au kazi ya nyumbani ili kuhakikisha wameelewa na wanaweza kutumia msamiati huo katika mawasiliano yao ya kila siku.

13. Kwa kutumia mifano, eleza namna mbinu ya hadithi za simulizi inaweza kutumika katika kufundisha vipengele vya lugha ya Kiswahili

Hadithi za simulizi zinaweza kutumika kufundisha **sarufi** kwa kuchambua vitenzi, nomino, na viunganishi vinavyotumika katika hadithi. Kwa mfano, hadithi ya “Mbwa na Paka” inaweza kusaidia kuonyesha matumizi ya vitenzi vya kutendea.

Mbinu hii inaweza kusaidia kufundisha **tamathali za semi** kama methali, sitiari, na tashbihi zinazotumika ndani ya hadithi. Kwa mfano, methali kama *Mpanda ngazi hushuka* inaweza kufundishwa kupitia hadithi ya mtu mwenye majivuno aliyefilisika.

Hadithi za simulizi zinaweza kutumika kufundisha **utiririko wa mawazo** katika uandishi wa insha. Kwa kuwa hadithi nyingi zina mwanzo, kiini na mwisho, mwalimu huweza kutumia hiyo kama mfano wa kupanga mawazo katika insha.

Mbinu ya hadithi pia huwasaidia wanafunzi kujifunza **maadili** na kutumia lugha kwa namna ya kuelezea hisia, changamoto na suluhisho. Hii hujenga uwezo wa kuandika na kuzungumza kwa uwazi na ushawishi.

Pia, hadithi hujenga **msamiati mpya**, kwa kuwa ndani yake kuna maneno mengi ya kihistoria, kijamii au tamaduni ambazo huongeza hazina ya maneno ya mwanafunzi.

14. Eleza tofauti sita kati ya mbinu za ufundishaji wa Kiswahili zinazomwelekeza mwanafunzi na zile zinazomwelekeza mwalimu

Mbinu zinazomwelekeza mwanafunzi huweka mwanafunzi kama mhusika mkuu katika kujifunza. Hushiriki kikamilifu na kugundua maarifa, tofauti na mbinu za mwalimu ambapo mwanafunzi hupokea maarifa kutoka kwa mwalimu.

Katika mbinu za mwanafunzi, mafunzo hujikita kwenye uzoefu na kazi za vitendo, kama vile kazi za vikundi na majadiliano, ilhali mbinu za mwalimu hutegemea zaidi mihadhara na maelezo kutoka kwa mwalimu.

Mbinu zinazomwelekeza mwanafunzi huongeza uwezo wa kufikiri na kubuni. Mwanafunzi hupewa nafasi ya kuchunguza, kulinganisha na kutoa hoja, ilhali mbinu za mwalimu huwa za kupokea bila kuuliza sana.

Mbinu za mwanafunzi huongeza ufanisi katika kujifunza kwa wanafunzi wenye mitindo tofauti ya ujifunzaji. Kwa upande wa mbinu za mwalimu, mara nyingi haziwiani na tofauti za kiakili na kiujuzi miongoni mwa wanafunzi.

Mbinu za mwanafunzi huzingatia umahiri, yaani kile mwanafunzi anaweza kufanya kwa vitendo, wakati mbinu za mwalimu huzingatia maudhui pekee, yaani kile mwanafunzi anapaswa kujua kimaandishi.

Mbinu zinazomwelekeza mwanafunzi huongeza ushirikiano na mawasiliano baina ya wanafunzi, tofauti na mbinu za mwalimu ambazo huzingatia zaidi mwelekeo mmoja wa mawasiliano, kutoka kwa mwalimu kwenda kwa mwanafunzi.

15. Jadili changamoto mbalimbali zinazokabili utekelezaji wa mitaala ya Kiswahili inayozingatia umahiri katika shule za sekondari za Tanzania

Changamoto ya kwanza ni uhaba wa walimu waliopata mafunzo ya kutosha kuhusu mitaala ya umahiri. Walimu wengi bado wanatumia mbinu za kawaida za kufundisha kwa kueleza, badala ya kuwashirikisha wanafunzi katika vitendo.

Changamoto ya pili ni ukosefu wa vifaa vya kufundishia na kujifunzia. Mitaala ya umahiri inahitaji zana mbalimbali kama vitabu vya kazi, vifaa vya TEHAMA, na vifaa vya mazoezi ya vitendo, ambavyo hukosekana mashuleni.

Changamoto ya tatu ni wingi wa wanafunzi darasani. Hali hii huzuia mwalimu kumshirikisha kila mwanafunzi katika kazi za vitendo, jambo ambalo linapingana na dhana ya kujifunza kwa umahiri.

Changamoto ya nne ni muda wa vipindi kutotosha. Mitaala wa umahiri unahitaji muda wa kutosha kufanya kazi kwa vitendo, mjadala na tathmini endelevu, lakini muda wa kawaida wa vipindi hautoshi kutimiza hayo yote.

Changamoto ya tano ni upungufu wa nyenzo za kielimu kama miongozo, andalio kazi, na vielelezo vinavyolingana na mitaala hiyo. Walimu hukosa mwongozo wa moja kwa moja wa namna ya kufanikisha vipindi kwa mtazamo wa umahiri.

Changamoto ya sita ni mtazamo hasi wa baadhi ya walimu na wanafunzi. Wengine huona mitaala ya umahiri kuwa ni mzigo au kitu kisichoeleweka kwa urahisi, hivyo hupinga mabadiliko ya mbinu za ufundishaji.

16. Kwa kutumia hoja tatu chanya na hoja tatu hasi, jadili athari za matumizi ya lugha ya mitaani miongoni mwa vijana wa shule za sekondari

Hoja chanya ya kwanza ni kuwa lugha ya mitaani huwapa vijana njia ya kujieleza kwa uhuru na kuwasiliana kwa urahisi katika mazingira yao ya kila siku. Hii hujenga mahusiano ya kijamii na urafiki.

Hoja ya pili ni kuwa lugha ya mitaani ni chombo cha ubunifu. Vijana huunda misemo mipya, tamathali na maneno ya kisasa, jambo ambalo linaonyesha kuwa lugha ni hai na inakua.

Hoja ya tatu ni kuwa lugha ya mitaani husaidia kukuza utambulisho wa vijana. Hujenga hisia za ushirika na utambulisho wa kitamaduni na kijamii kati ya makundi ya vijana.

Hoja hasi ya kwanza ni kuwa matumizi ya lugha ya mitaani husababisha kudorora kwa matumizi ya Kiswahili sanifu, hasa katika mawasiliano rasmi na masomo darasani.

Hoja ya pili ni kuwa lugha ya mitaani huathiri uwezo wa wanafunzi kuandika kwa usahihi. Matumizi ya maneno mafupi na yasiyo sahihi hujenga tabia ya uandishi usiofuata kanuni za Kiswahili.

Hoja ya tatu ni kuwa lugha ya mitaani mara nyingi huwa na misemo ya matusi au dhihaka, ambayo inaweza kuwaharibu kimaadili na kuondoa heshima katika mawasiliano baina ya vijana.